

YEHUDA HALEVİ ve ŞİİRLERİ

M. Faruk TOPRAK

*Gel ey sevgili, bana gel,
Leylaklar arasında beni izle,
Beni izleyip duran kötü ruhları yok et!*

Arapça Ebu'l-Hasan el-Levî diye bilinen Endüslü İbrani şair ve filozof Yehuda Halevi, 1085 ya da 1086 yılında Toledo (Tulaytla) şehrinde doğmuştur. Bu aynı zamanda, Toledo'nun Alfonso VI tarafından fethedildiği tarihtir. Doğum yeri olan Toledo şehrindeki Yahudi cemaati, kültürlü Moriskoların hoşgörülü yönetiminde her bakımdan gelişme kaydetmiş; ancak şehrin 1085 yılında Hıristiyanlar tarafından ele geçirilmesinden sonra gerileme dönemine girmişlerdir. Toledo'nun düşmesinden sonra barbar Hıristiyanların baskı ve işkencelerine maruz kalan ve 1109 yılında da katliama uğrayan Yahudi cemaatinin bir ferdi olan genç yaştaki Yehuda'nın Yeni Kastilya'ya başkentlik yapacak olan bu şehirde ne kadar kaldığı belli değildir.¹

Babası Samuel, tek oğlu olan Yehuda'ya, Yahudi kültürünün değişik alanlarında eğitim görmesi için Lucena'daki Isaac Alfasi'nin okuluna göndermiştir.² Meslek olarak tıbbi seçen Yehuda'nın şiire olan ilgisi ve şairlik yeteneği erken dönemde ortaya çıkmıştır. Yehuda'nın ana dilinin Arapça olduğu kaydedilmektedir. Ayrıca, Arapça ve Kastilya Dili karışımı olan Endülüs halk lehçesine de vakıftır.³

Tevrat'tan bu yana en büyük İbrani şairleri arasında sayılan Yehuda Halevi'nin ilk eğitimi, İbra-

nice Tevrat okumak ve Rabbinik edebiyatı öğrenmekti. Arap şiiri, İbranice gramer, Yunan felsefesi ve tıp konularında da kendisini geliştirmiştir. Lucena'daki Babil Talmudu uzmanı İsaac Alfasi'nin bizzat öğrencisi olup olmadığı kesin değilse de bu büyük üstattan etkilendiğinde kuşku yoktur.

Eğitimini tamamladıktan sonra Toledo'ya dönen ancak burada huzur bulamayan Yehuda, Müslümanların yönetiminde olan Cordova (Kurtuba)'ya gitmiştir. Yahudiler bu şehirde Murabıtların baskısı altında iktisadi ve siyasi açıdan sıkıntılı günler yaşamakla birlikte yine de burası İbrani kültür ve eğitiminin önde gelen merkeziydi.

İlk şiir denemeleri, dönemin büyük şair, filozof ve eleştirmeni Moses bin Ezra'nın dikkatini çekmiştir. Moses'in davetlisi olarak Granada'ya giden Yehuda, gerek kendisinden ve gerek onun üç kardeşinden - Isaac, Yehuda ve Joseph - yakın ilgi ve destek görmüştür. Zîrlerin yönetimi altında imtiyazlı bir konumda yaşayan Yahudiler, Granada'nın 1090 yılında Murabıtlar tarafından ele geçirilmesinden sonra zorluk ve sıkıntılarla dolu bir döneme girmişlerdir. Moses ve Yehuda Halevi, bu tarihten itibaren farklı yerlere kaçıp yerleşmek zorunda kalmışlarsa da dostlukları ömür boyu devam etmiş ve

Moses, Yehuda'nın ruhi yapısında en önemli etken/örnek, mürşit olmuştur.⁴ Granada'nın düşmesinden sonra muhtemelen Kastilya'ya dönen Yehuda'nın güzergâhı tam olarak bilinmemektedir. Ancak şiirlerinden, Yahudi şehri Lucena'da bulunup İsaac Alfasi'nin halefi ve Baruch Albalia Akademisi'nin başı olan Joseph bin Migas'a methiyeler söylediği; Sevilla'da Meir ibn Kamaniel, Solomon ibn al-Mualim, Nahman ibn Ezher ve Ebu İbrahim ibn Muhaghar'dan taltif gördüğü ve onları şiirlerinde metthettiği anlaşılmaktadır. Daha sonra doğum yeri Toledo'ya dönen Yehuda burada, Kral Alfonso VI'nin fizikçisi ve danışmanı olan ve bir suikast sonucu öldürülen Yahudi Solomon ibn Ferruziel bir mersiye söylemiştir. Bu mersiye, İbrani edebiyatının en dokunaklı ağıtlarından biri olup sadece maktûlün değil, onun ardından Yahudi halkının da uğradığı musibeti tasvir eder.

Şiirlerini, Arap nazım formlarında söylemiştir. Hayat hikayesini yazanlar, onun Arapça'yı mükemmel yazıp kullandığını teyit etmektedirler. *el-Hucce ve 'd-delil fi nusreti'd-dîni'z-zelil* adlı risalesi, adından da anlaşılacağı gibi Arapça kaleme alınmış olup belirgin bir üslupla yazılmıştır. Yehuda bu ünlü risalesinde Hazar Kralı Bulan II'nin Yahudiliği din olarak kabul edişini hatırlatarak kendi dinini övüp yüceltir; maruz kaldıkları zulüm ve aşağılamalardan bir nevi intikam alır. Risale, Yehuda bin Tibbon tarafından Sefer ha Hozar adıyla İbranice'ye çevrilmiş; Johannes Buxtorf tarafından 1666 yılında Latince'ye, üç yıl sonra da Haham Jakov bin Dana tarafından da *Cuzary* adıyla İspanyolca'ya çevrilmiştir. Hartwig Hirschfeld de 1886-1887 yıllarında Leipzig'de Arapça asıl metin ile İbranice çevirisini yayımlamıştır.⁵

Yehuda Halevi'nin şiirlerini ilk kez toplayıp bir divan haline getiren kişi, genç dostlarından R. Hiyya al-Maërabî'dir. Tunus'ta el yazması olarak bulunan bu şiirlerin değişik baskıları vardır. Bunlar arasında S.D. Luzzatto (Prag, 1840), Edelmann-Dukes (Londra, 1851), A. Harkavy (Varşova, 1893-95) ve samuel Philipp (Lemberg 1888)'in baskıları başta gelir. Ayrıca bu şiirlerin bir bölümü Avrupa dillerine çevrilmiştir. Yehuda Halevi'nin şiirleri, dîni ve dindışı olmak üzere iki ana grupta toplanabilir. Dostlara söylenmiş şiirler ile aşk şiirleri, divanın önemli bir bölümünü oluşturur. *Deniz Şarkıları* şi-

iri, Filistin'e yaptığı yolculuğu tasvir eder. Siyon Kasesesi, en önemli dîni şiiri olup dünya edebiyatının şaheserleri arasında sayılır. Dîni şiirler arasında, başta Şabat olmak üzere kutsal günleri konu alan şiir ve ilahileri bulunmaktadır. Bu ilahiler, Yahudilerin yaşadığı hemen tüm ülkelere, Hindistan'a kadar taşınmıştır. Karaim Yahudileri, onun bu şiir ve ilahilerini benimseyip törenlerinde okumaktadırlar.⁶

Bir Şabat İlahisi:

*Cuma günü kadehimi doldur taşın,
Gece bilecek ki ne de rahat ve mutlu bir an!
Ey Şabat, aşkım, senin kollarında yorgunluğum bitecek.*

Bu alacakaranlık aniden parlayan bir ışıkla kaybolacak,

*Dünya tatlı bir yüzle dolacak,
Ey Şabat, aşkım, kalbimin tüm sıkıntıları senden gelen huzurla denecek.*

*Meyve ve şarap getir, güzel bir şarkı söyle,
Ağla ve huzurlu bir Yedinci Günde esenliğe gel!*⁷

Yehuda şiirlerinde sık sık İspanya Yahudi toplumuna yapılan baskıları dile getirir:

*Ey alem ve acılarla dolu kadeh, biraz yavaş ol!
Biraz ara ver! Ruhum ve vücudum zaten acılarla dolu.*⁸

Tanrıya yakararak İsrailoğullarını kurtarmayı dilemesi, şiirlerinin önemli bir temasını oluşturur:

*Gel ey sevgili, bana gel,
Leylaklar arasında beni izle,
Beni izleyip duran kötü ruhları yok et!
Harp, çan ve kadehlerin hapsi altından,
Eski bir mutluluğu yeniden yaşamaya teşvik ediyor,*

*İşildayan, görkemli bir geçmişi.*⁹

Sık sık Tanrıya sitem de vardır:

*Neden bizi zalimlere sattın ?*¹⁰

.....

*Yabancı topraklarda ilelebet köle olarak mı kalacağız ?*¹¹

.....

*Buruk ümitlerimiz daha ne kadar sürecek?*¹²

.....

İsrail'in özgürlük şafağı ne zaman sökecek?^{13?}

Yahudi kimliğiyle öne çıkmakla birlikte, aşk şiirleri de divanının önemli bir bölümünü oluşturur. Mısır'da bulunduğu günlerde söylediği bir şiirinde şöyle der:

Bu toprakları böyle güzel kokular ve güzel çayırırlar içinde görmek harika bir şey!

Ama benim için bunlardan da daha güzel olanı, genç, körpe ve zarif bir kızdı.

Ah ah, zaman geçip gidiyor ve ben şakaklarının ağardığını unutuyorum.¹⁴

Cordova'da kendi gayretiyle bir fizikçi olarak çalışıp takdir görmeye birlikte aradığı huzuru bulamamış ve Murâbitların kendisine karşı duyduğu hoşnutsuzluktan rahatsız olmuştur. Zamanla, görmüş olduğu dini-felsefi eğitimin etkisi ve gelişen Yahudilik bilinci nedeniyle, Filistin'e bir yolculuğa çıkmaya karar vermiştir. Bazı dostları, Kudüs'ün eski Kudüs olmadığını, Allah'ın her yerde insana yakın olduğunu söyleyip onu niyet ettiği yorucu ve tehlikelerle dolu yolculuktan vazgeçirmeye çalıştılar. Yehuda da Kudüs ve Filistin'de eski ihtişamın kalmadığını ve Allah'a her yerde ibadet edilebileceğinin bilincindeydi. Ancak yine de Filistin toprakları Allah'ın kayrası altındaydı ve kalp ve ruh gerçek temizliği ve güveni orada bulabilirdi.¹⁵ Eşinin ölümünü müteakip kızı, torunu, öğrencileri ve dostlarıyla vedalaşan Yehuda'nın zihninde artık sadece Kudüs hayali vardı. Bunu da şiirlerinde görmekteyiz.

Ey dünya şehri, güzel ve temiz ruhlu şehir!

Batıdan, çok uzaklardan seni görür gibiyim.

Kartal kanatlarım olsaydı, uçup sana gelirdim,

Ve gözyaşlarımla dünyayı sulara bogardım.¹⁶

Özellikle Solomon Ferruziel'in ölümünden sonra Yahudilerin durumu gittikçe kötüleşmişti. 1109 yılında, Alfonso VI'nın ölümünden sonra Toledo, Leon ve Kuzey Kastilya'da Yahudilere yönelik sistematik saldırılar ve baskılar gerçekleştirilir. Yahudilerin içine düştükleri bu zor şartlar, onları bir Mesih beklentisi içine sokar. Yehuda da şiirlerinde mesihî beklentilerini ve umutlarını ifade eder. Bu halet-i rûhiye, zamanla İsrail milletinin Siyon'da yeniden bir araya gelip yaşamaları ülküsüne dönüşür:

Doğuda ya da Batıda bizim için, güven içinde yaşanacak bir yer bulma ümidi yok mu?¹⁷

Bir diğer şiirinde ise şöyle der:

Çöl ve çukurda terkedilmiş güvercinler! Haydi havalanın, burası sizin yuvanız değil!

Burada artık size oturmak yasaktır, mutlu olacağınız yere dönünüz!¹⁸

Yehuda'nın Kudüs'e özlemi, sadece dini sâiklerden değil; aynı zamanda - yukarıda da belirttiğimiz gibi - Kudüs'te yeniden bir arada yaşama isteğindedir. Nitekim adigeçen risalesinde,

İsrailogulları Kudüs'ü görmeye can atıp onun taşlarını ve tozlarını kucaklamaya niyet ederlerse, bu şehir yeniden kurulur. demektedir.¹⁹

Muhtemelen 1140 yılından sonra İspanya'dan ayrılan Yehuda Halevi, Mısır'da ilk durağı olan İskenderiye'de Yahudi cemaatinin ileri gelenleri tarafından büyük bir saygıyla karşılanır ve misafir edilir. Daha sonra Dimyat'a geçen ve burada iki yıl kalan Yehuda, ardından Kahire'ye geçer. Bu sırada Filistin Haçlıların idaresi altındadır ve Yehuda oraya güvenli bir şekilde ulaşmak için Eyyubi Halifelerinin sarayında görev yapan önde gelen Yahudilerin desteğini arar. Mısır'da gayet rahat ve mutlu günler geçirmesine rağmen akli Siyon'dadır. Sonunda Filistin'e giden şairin başından geçenler hakkında çok az bilgi vardır. Bu da, Yehuda'nın Kudüs'e girerken bir Arap tarafından öldürüldüğü ve son nefesini verirken Siyon Kasidesi'ni okuyor olmasıdır.²⁰

DİPNOTLAR:

- 1- Cohon, S. Samuel, "Judah Halevi", *The Universal Jewish Encyclopedia*, New York, 1948, VI, 225.
- 2- Schloessinger, Max, "Judah Ha-Levi", *The Jewish Encyclopedia*, New York, 1904, VII, 346.
- 3- Cohon, a.g.m., VI, 225.
- 4- Aynı eser, VI, 225.
- 5- Palencia, A.G., *Tārthū'l-fikrī'l-hendelust*, (çev. Huseyn Mu'nis), Kahire, 1955, s. 499-500.
- 6- Schloessinger, a.g.m., VII, 350.
- 7- Aynı eser, s. VII, 350.
- 8- Cohon, a.g.m., VI, 226.
- 9- Schloessinger, a.g.m., VII, 348.
- 10- Luzzatto, S.D., *Betulat Bat Yehudah*, s. 11.
- 11- Kaufmann, D., *Die Echten Habr'äischen Melodien*, Berlin 1893, s. 101.
- 12- Aynı eser, s. 44.
- 13- Aynı eser, s. 44.
- 14- Schloessinger, a.g.m., VII, 347.
- 15- Cohon, a.g.m., VI, 226-27.
- 16- Schloessinger, a.g.m., VII, 347.
- 17- Cohon, a.g.m., VI, 226.
- 18- Aynı eser, VI, 226.
- 19- *Kitab al-Khazari*, (çev. H. Hirschfeld), Londra 1905, s. 27.
- 20- Cohon, a.g.m., VI, 227.